

**ПЕРСОНАЛИЗИРАНЕ НА ОБУЧЕНИЕТО ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА
ЗА УЧЕНИЦИТЕ В НАЧАЛЕН ЕТАП НА ОСНОВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ**

Мая Сотирова Сотирова

Югозападен университет „Неофит Рилски“, Благоевград

**PERSONALIZATION OF BULGARIAN LANGUAGE AND LITERATURE TRAINING
FOR STUDENTS AT THE INITIAL STAGE OF PRIMARY EDUCATION**

Maya Sotirova Sotirova

South-West University „Neofit Rilski“, Blagoevgrad

Abstract: The modern person-oriented educational paradigm is associated with the need to master key competencies, education in values, development of abilities and talents, effective inclusion and educational integration. Achieving these goals requires expanding the possibilities for applying an individual approach to the needs of each student and for personalizing education for the development of personal potential. The conceptual basis of the analysis in the article is the model of personalized learning, which covers both ends of the personalized learning spectrum – personalization for the learner and personalization by the learner. The socio-psychological and normative prerequisites for personalization of education in Bulgaria are discussed, the essential features of personalized education and the difficulties of its implementation in the general educational environment are revealed. The focus of the article is on individualized (personalized for the student) training, for the implementation of which there is a normative regulation in Bulgaria and the practices for its provision are already sustainable. Some specifics in the personalization of Bulgarian language and literature training for students in grades I-IV have been brought out.

Keywords: *personalized training, personalized training spectrum, Bulgarian language training, initial stage*

УВОД

Динамичните промени в съвременния свят се свързват основно с глобализационните процеси, технологичните иновации и дигитализацията. Тяхното синергетично влияние поражда трансформации във всички слоеве на обществената макро- и микроструктура и атакува силно личностната устойчивост и адаптивност. Променят се изискванията към личностната и социалната компетентност на индивида като решаващи за успешното и удовлетворяващо социално функциониране в динамичен контекст. Променя се и традиционното понятие за образование, която вече не се обвързва тясно с формалното училищно образование. Грамотността в съвременния свят изисква прираст и пренос на знанията и се измерва с функционалната ѝ приложимост в реални житейски ситуации.

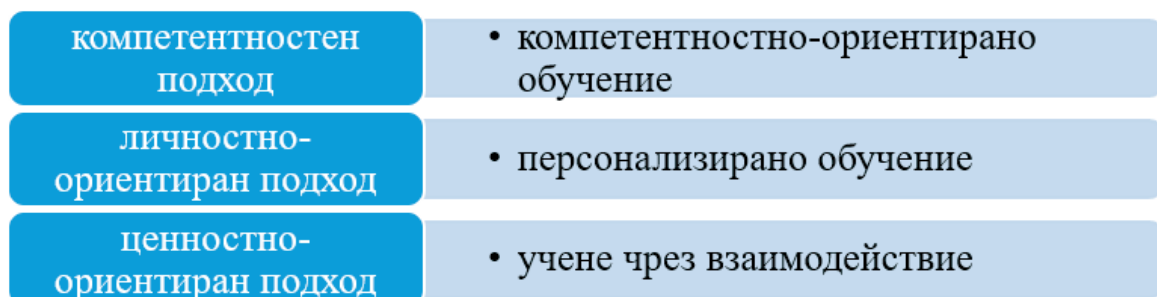
Образователната среда също се трансформира активно, тя става все по-разнородна по отношение на познавателните стилове и потребности на учениците. Утвърждаването на индивидуално-хуманистичната парадигма ориентира образователния процес към личността на обучаемия и развитието на неговия потенциал. В контекста на тази парадигма е и политиката на приобщаващо образование, която осигурява обща и допълнителна подкрепа за личностното развитие на децата и учениците според техните индивидуални потребности.

Промените в образователната среда са провокирани в много силна степен от бурното развитие на дигиталните технологии, които обсебват все по-осезаемо света на съвременния човек. Училището днес е изправено пред спешната необходимост да отговори на потребностите и очакванията на децата от новото дигитално поколение. Информационното изобилие в интернет променя начина, по който опознават и изследват действителността, а мултимедийните формати, които комбинират визуални, слухови и зрителни елементи, им позволяват да усвояват информацията по по-динамичен и интерактивен начин. Днес достъпът до новите технологии за децата от дигиталното поколение се разглежда като неразделна част от достъпа до образование, а дигиталните умения и компетенции се означават като приоритетни¹. Дигитализацията трансформира образователната среда, провокира педагогически иновации, налага нови модели на учене и преподаване, на организация и управление на училището. Все по-ясно се откроява неограниченият потенциал на дигиталните технологии за персонализиране на обучението, което позволява на ученика да развива потенциала си, да планира и реализира собствена образователна траектория съобразно своите потребности и интереси.

ПЕРСОНАЛИЗАЦИЯТА В КОНТЕКСТА НА СЪВРЕМЕННАТА ОБРАЗОВАТЕЛНА ПАРАДИГМА

Образованието на 21. век има мисията да даде на младите хора широк спектър от умения, които ще им помогнат да се адаптират към динамичните промени, да постигат личните си цели и едновременно с това да допринасят за развитието на обществото. В концептуалната рамка на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие, разработена по проекта DeSeCo (Дефиниция и избор на ключови компетентности), тези умения са класифицирани в три широки категории: компетентности за използване на инструменти за ефективно взаимодействие със средата (четивна, математическа, природонаучна, дигитална грамотност); компетентности за взаимодействие в хетерогенни групи (социална и интеркултурна компетентност, емоционална интелигентност, меки умения); компетентности за автономно действие в широк социален контекст. Третата компетентностна категория е свързана с необходимостта от осъзнаване на собствената индивидуалност и развитие на независима идентичност, както и от реализиране на личните цели по смислен и отговорен начин в условията на социална динамика. Автономното действие е в защита и с отстояване на индивидуалните права, интереси и нужди и едновременно с това не нарушава правата на другите. Автономията изисква ориентация към бъдещето и способност да се формират и реализират житейски планове и лични проекти, като се отчита широкият контекст на собствените действия и решения. Важни са уменията за поставяне и приоритизиране на личните цели, за идентифициране и балансиране на ресурсите, за осмисляне на миналия опит, както и за проследяване на напредъка и коригиране на плановете².

Съвременната образователна парадигма е насочена към пълноценно развитие на личностния потенциал на ученика чрез формиране на цялостен комплекс от личностни образувания и структури, които се отнасят едновременно и към когнитивната, и към емоционално-поведенческата сфера на личността: грамотност (четивна, математическа, природонаучна, дигитална); поведенчески („меки“) свързващи умения; личностни качества (адаптивност, инициативност, лидерство, умение за учене, критично мислене, креативност и др.). Това разбиране е в съответствие с утвърденото схващане за компетентността като комплекс от знания, умения и отношения (ценности, нагласи) и се проектира на концептуално равнище във водещите подходи в съвременното образование, които определят и основните му характеристики (Фигура 1).

Фигура 1. Характеристики на съвременното образование като проекция на водещите подходи

Открояващото се единство на целепологане и операционализация изисква посочените три подхода да се разглеждат като еднакво важни и взаимодопълващи се по отношение на постигането както на глобалните, така и на основните и оперативните образователни цели. Независимо от това, че процесът на формиране на значимите, ключови за личностната реализация компетентности се свързва преди всичко с компетентностния подход, прилагането в единство на посочените три подхода подкрепя успешното и устойчивото им овладяване и преносът им в разнообразни житейски ситуации.

НОРМАТИВНИ ПРЕДПОСТАВКИ ЗА ПЕРСОНАЛИЗИРАНЕ НА ОБУЧЕНИЕТО

Българската образователна политика отразява ангажираността и отговорността на държавата за осигуряването на висококачествено, приобщаващо, ценностно-ориентирано и продължаващо през целия живот образование, обучение и учене, в съответствие с националните образователни традиции и националните приоритети. В действащата у нас нормативна рамка, както и в приетите стратегически документи, личностната ориентация на обучението в българските училища се откроява като същностна негова характеристика:

- „Първата основна цел предучилищното и училищното образование е интелектуално, емоционално, социално, духовно-нравствено и физическо развитие и подкрепа на всяко дете и на всеки ученик в съответствие с възрастта, потребностите, способностите и интересите му“ (Закон за предучилищното и училищното образование, чл. 5)³;
- „Осъзнаване, приемане и подкрепа на индивидуалността на всяко дете или ученик и на разнообразието от потребности на всички деца и ученици“ (Наредба за приобщаващото образование, чл. 3)⁴;

- „Развитие на личностния потенциал на детето/ученика, осигуряване на условия за удовлетворяване на индивидуалните му потребности и ранно откриване на заложбите и талантите му.“ (Стратегическа рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България 2021 – 2030, приоритетна област 2. Компетентности и таланти) ⁵.

Безспорно през последните десет години българското образование отбеляза голям напредък по постигането на тези цели чрез целенасочени политики за приобщаващо образование, компетентностна ориентация на обучението, създаване на условия за креативност и иновации, дигитализация в образованието и развитието на дигитални умения. Едновременно с това SWOT анализът в Стратегическата рамка отчита като слаби страни:

- „трудности за персонализация на обучението в зависимост от потребностите и интересите на отделното дете“;
- „консервативни обществени нагласи и ограничена подкрепа за изпреварващи промени в сферата на образованието в съответствие с развитието на технологиите и обществото“;
- „недостатъчно развита система на организационна култура между различните институционални нива за методическа подкрепа, фокусирана върху индивидуалния напредък на конкретния ученик“ и т.н. ⁶

Предприетите в България инициативи в рамките на проект на Министерство на образованието и науката „Образование за утрешния ден“ (BG05M2OP001-2.012-0001) са насочени към „внедряването на решения за по-добро персонализирано обучение, което да позволи на учителите да предприемат мерки с по-точни и ефективни подходи към всеки отделен учащ и повишаване на мотивацията чрез насърчаване на самостоятелното обучение и самооценка, включително извън класната стая“ ⁷.

ПЕРСОНАЛИЗИРАНО ОБУЧЕНИЕ – СЪЩНОСТ И ОСНОВНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Терминът „персонализирана учебна среда“ се появява за пръв път през 60-те години на ХХ век във връзка с програмираното обучение. Сам и Берил Епщайн (семејство американски автори, които самостоятелно или съвместно са написали повече от 100 книги за деца и възрастни) издават през 1961 г. своята „Първа книга за учебни машини“, в която отбелязват, че чрез обучаващите машини може да се достигне до безброй студенти и да се позволи на всеки „да поеме активна роля в силно персонализирана учебна среда“ [1]. През следващите десетилетия в англоезичната литература не се достига до единомислие относно особеностите и компонентите на персонализираната учебна среда и изследователският интерес затихва.

Терминът „персонализирано обучение“ (personalized learning – англ.) привлича вниманието през 2005 г. във връзка с изследванията на Дан Бъкли, който дефинира два края на спектъра на персонализираното обучение: „персонализиране за обучаемия“, при което учителят адаптира обучението към нуждите на ученика, и „персонализиране от обучаемия“, при което обучаемият развива умения да персонализира собственото си обучение. Дан Бъкли има голям принос за концептуалното изясняване на персонализираното обучение. Той разглежда нарастващата персонализация в образованието като процес, преход – от концепцията за равен достъп („един размер за всички“) през осигуряването на избор (но без стратегия и мониторинг) към диференциация (персонализиране за групите) до индивидуализираното обучение (персонализиране за обучаемия) и личностно-ориентираното обучение (персонализиране от обучаемия) ⁸. Идеите му за персонализираното обучение като спектър с два края са крайъгълен камък в приетото през 2006 г. Практическо ръководство на Microsoft за трансформиране на образованието, а по-късно и в Националния план за образователни технологии на САЩ от 2017 г., в който е представена следната дефиниция:

„Персонализираното обучение се отнася до обучение, при което темпото на обучение и подходът на обучение са оптимизирани за нуждите на всеки обучаем. Целите на обучението, подходите за обучение и съдържанието на обучението (и последователността им) могат да варират в зависимост от нуждите на обучаемия. Освен това учебните дейности са значими и подходящи за учащите, водени от техните интереси и често се самоиницират“ ⁹.

Като образователен подход персонализираното обучение се фокусира върху индивидуалните нужди и интереси на учениците. Основава се на идеята, че учениците имат различни темпове на усвояване на информацията, различни предпочитания и различни начини на учене. Целта е да се подпомогне активното учене и да се увеличи ефективността на образователния процес, като се предостави възможност на учениците да се учат и да напредват в собственото си темпо и по свой начин. Ползите от персонализираното обучение са многопосочни:

- дава възможност на всеки ученик да учи ефективно и да развива уменията си;
- повишава мотивацията на учениците;
- увеличава активността и ангажираността;
- насърчава самостоятелното учене;

- подобрява резултатите от обучението;
- създава възможности за сътрудничество и обмен на знания и идеи между учениците;
- премахва стигмата към учениците със специални образователни потребности;
- развива критичното мислене и т.н.

Персонализираното обучение е развиващо се понятие и все още е в процес на теоретична концептуализация. Тази концептуална неяснота „на свой ред оставя практиките недефинирани и нерегулирани“¹⁰. Това, което отличава персонализираното от традиционното обучение, е липсата на универсален учебен план и методика за всички ученици. И именно тази негова особеност е сериозното затруднение при разработването на методологичната рамка на персонализацията в обучението, така че да се обхванат и двата края на персонализирания учебен спектър. Тъй като доминиращата част от учениците се обучават в масови училища по универсален учебен план, пречките пред персонализацията в общообразователната среда са сериозни:

- невъзможност да се разработят индивидуални учебни планове или програми за всички ученици;
- невъзможност да се осигури персонализирана учебна среда с оглед ограничените ресурси на училищата;
- невъзможност учителят да разработва персонализирани уроци и учебни материали за всички ученици;
- необходимост да се постигнат очакваните резултати от обучението по отделните учебни предмети в края на всеки клас и образователен етап;
- трудности при оценяването на резултатите от обучението и т.н.

ПЕРСОНАЛИЗИРАНЕ НА ОБУЧЕНИЕТО ЧРЕЗ ПОДКРЕПА ЗА ЛИЧНОСТНОТО РАЗВИТИЕ НА УЧЕНИЦИТЕ

В различните страни се прилагат различни системи, които осигуряват ориентиране на образователния процес към потребностите, способностите и интересите на обучаемите. В България този процес е регламентиран от Закона за предучилищното и училищното образование (ЗПУО) и Наредбата за приобщаващо образование (НПО), които определят условията и реда за осъществяване на обща и допълнителна подкрепа за личностно развитие на учениците с цел да се създаде подходяща физическа, психологическа и социална среда за развитие на способностите и уменията им. В съответствие с нормативната рамка се провеждат институционални дейности, които осигуряват среда за персонализиране на обучението. Включването в тях може да е по решение или препоръка на учител (екип от специалисти) или доброволно и според това те могат да бъдат групирани в две категории, чрез които се обхващат и двата края на персонализирания учебен спектър по модела на Дан Бъкли:

- дейности за персонализиране на обучението за обучаемия;
- дейности за персонализиране на обучението от обучаемия.

С дейности за подкрепа за личностното развитие на учениците са ангажирани училищата, централните за подкрепа за личностно развитие, регионалните центрове за подкрепа на процеса на приобщаващото образование. Възможностите за персонализиране на обучението в двата края на спектъра са различни и са свързани с различен тип организация на учебната среда.

ИНДИВИДУАЛИЗИРАНО ОБУЧЕНИЕ – ПЕРСОНАЛИЗИРАНЕ ЗА ОБУЧАЕМИЯ

Както беше споменато, в модела на Дан Бъкли, който стои в основата на концепцията за персонализирано обучение, персонализирането за обучаемия се свързва с индивидуализацията. В този край на персонализирания учебен спектър обикновено попадат децата със специални образователни потребности, които се обучават по индивидуален учебен план. Индивидуализираното обучение е възможност те да получат подкрепа, за да се предотврати или ограничи изоставането – напр. чрез специални услуги, адаптирани образователни материали и др. Все повече обаче се налага мнението, че персонализирането за обучаемия не бива да се свързва еднозначно с обучението по индивидуална образователна програма / индивидуален учебен план. Това разбиране се приема като ограничено и „грубо опростяване на персонализираното обучение и пропускане на основната идея зад него“¹¹, тъй като фокусът при персонализирането е също така върху силните страни и специфичните интереси на ученика. Както учениците със специални нужди, така и учениците с типично развитие могат да се обучават индивидуализирано, като се вземат под внимание техните специфични способности, интереси, стилове на учене, познавателен опит, умения и т.н.

В българската образователна система възможностите за персонализиране (индивидуализиране) на обучението за обучаемите са широки и не се изчерпват с обучението по индивидуален учебен план. Персонализиране за обучаемия се осъществява както при допълнителната подкрепа, така и в рамките на общата подкрепа за личностното развитие на учениците.

1. Персонализиране за обучаемия чрез дейности в рамките на обучението по общия училищен план

Общата подкрепа, осъществявана в училището или в Център за подкрепа за личностното развитие, е „насочена към всички ученици в класа, гарантира участието и изявата им в образователния процес и

в дейността на училището“ (НПО, чл. 15). Персонализиране за обучаемите се осъществява чрез следните дейности, в които учениците се включват по решение или препоръка на учител (екип от специалисти):

- допълнително обучение по учебни предмети (извън часовете по училищния учебен план), необходимостта от което се определя от учителя или от екипа за подкрепа за личностно развитие и е задължително за ученика (чл. 17);
  - ежеседмично консултиране по учебни предмети, което е достъпно за всички ученици (чл. 18);
  - консултиране, насочено към разкриване на интереси, нагласи и мотивация за избор на образование и професия, формиране на умения за планиране на учебното и личното време и т.н. (чл. 19, ал. 4);
  - индивидуална и групова работа за подобряване на мотивацията на учениците за учене и професионална реализация, провеждане на тренинги с ученици за формиране на умения за вземане на решения и др. (чл. 19, ал. 5);
  - работа по програми за ранно кариерно ориентиране с ученици от отделни целеви групи – застрашени от отпадане от училище, талантливи ученици, ученици със специални образователни потребности, ученици с проблемно поведение и др. (чл. 19, ал. 6);
  - психологическа подкрепа за превенция на насилието и проблемното поведение (чл. 26);
  - логопедична терапевтична дейност при установени индикации за комуникативни нарушения (чл. 28, ал. 4).¹²
2. Персонализиране за обучаемия чрез обучение по индивидуален учебен план / индивидуални учебни програми

За ученици със специални образователни потребности, в риск, с хронични заболявания, както и за ученици с изяви дарби и способности се осигурява допълнителна подкрепа за личностното развитие. Тя е на основата на оценка на индивидуалните им потребности, която се извършва от екип специалисти. За целта се проучва, събира и анализира специфична информация за силните страни, затрудненията, потенциала за оптимално развитие, участието в образователния процес, възможностите за реализация на ученика, като се вземат под внимание образователните и личните му постижения, социалното и емоционалното му развитие. На основа на оценката се изработва план за краткосрочна или дългосрочна подкрепа, който се реализира от училището. Допълнителната подкрепа за конкретен ученик в училището се осъществява от екип за подкрепа за личностно развитие, който определя вида и формата на обучение на ученика въз основа на оценката на индивидуалните му потребности и при необходимост разработва индивидуални учебни планове и индивидуални учебни програми по един или повече учебни предмети за ученици със специални образователни потребности и за ученици с изяви дарби, а за ученици със специални образователни потребности и с множество увреждания, които се обучават в центрове за специална образователна подкрепа, индивидуалните учебни планове и програми се разработват в сътрудничество между училището и центъра за специална образователна подкрепа. Екипът осъществява консултативна дейност с учениците, с учителите и с родителите, ангажиран е с проследяването на напредъка в развитието на ученика и според това може да коригира плана за подкрепа и индивидуалните учебни програми. (НПО, глава Четвърта, раздел III).

Индивидуализирането на обучението за учениците със специални образователни потребности и за учениците с изяви дарби в 1. – 4. клас е в две форми:

- Обучение по индивидуални учебни програми по един или повече учебни предмети – за обучаващите се в дневна форма на обучение;
- Обучение по индивидуален учебен план – за обучаващите се в индивидуална форма на обучение.

ИНДИВИДУАЛИЗИРАНЕ (ПЕРСОНАЛИЗИРАНЕ ЗА ОБУЧАЕМИЯ) НА ОБУЧЕНИЕТО ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА В НАЧАЛЕН ЕТАП НА ОСНОВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Таблица 1. Редуциране на хорариума по учебния предмет Български език и литература в 1. – 4. клас при обучение по индивидуален учебен план

Клас / седмичен и годишен хорариум	Типов учебен план		Индивидуален учебен план	
	Четене	Писане	Четене	Писане
I кл. – Буквен етап	3,5 ч. седмично 112 ч. годишно	3,5 ч. седмично 112 ч. годишно	2 ч. седмично 60 ч. годишно	2 ч. седмично 60 ч. годишно
	Езиково обучение	Литературно обучение	Езиково обучение	Литературно обучение
I кл. – Следбуквен етап	3,5 ч. седмично 112 ч. годишно	3,5 ч. седмично 112 ч. годишно	2 ч. седмично 60 ч. годишно	2 ч. седмично 60 ч. годишно

II	3,5 ч. седмично 112 ч. годишно	3,5 ч. седмично 112 ч. годишно	2 ч. седмично 60 ч. годишно	2 ч. седмично 60 ч. годишно
III	3,5 ч. седмично 112 ч. годишно	3,5 ч. седмично 112 ч. годишно	2 ч. седмично 60 ч. годишно	2 ч. седмично 60 ч. годишно
IV	3,5 ч. седмично 119 ч. годишно	3,5 ч. седмично 119 ч. годишно	2 ч. седмично 60 ч. годишно	2 ч. седмично 60 ч. годишно

При обучение по индивидуален учебен план се допуска броят на учебните часове по един или повече учебни предмети да е намален, но не повече от 50 на сто в 1. – 4. клас. Това предполага редуциране и олекотяване на учебното съдържание. Редуцирането на часовете по Български език и литература с оглед предвидения хорариум в типовия учебен план по класове има следния вид (Таблица 1):

Индивидуални учебни програми за обучението по учебния предмет Български език и литература в 1. – 4. клас се разработват за ученици със специални образователни потребности и за ученици с изяви дарби в общообразователната среда. В центровете за специална образователна подкрепа по индивидуални учебни програми се обучават ученици с умствена изостаналост и множество увреждания. Учебните програми се разработват въз основа на държавния образователен стандарт за общообразователната подготовка от екипа за подкрепа за личностно развитие на ученика в училището, в което ученикът е записан, в сътрудничество с педагогическите специалисти, които го обучават в центъра за специална образователна подкрепа. В структурно отношение те са организирани като типовите учебни програми и съдържат: „1. кратко представяне на учебната програма; 2. очаквани резултати от обучението по учебния предмет в края на класа за постигане на компетентностите – знания, умения и отношения, в съответствие с индивидуалните потребности и възможности на ученика; 3. учебно съдържание (теми, компетентности, като очаквани резултати от обучението, нови понятия); 4. препоръчително процентно разпределение на задължителните учебни часове за годината; 5. специфични методи и форми за оценяване на постиженията на учениците; 6. дейности за придобиване на ключови компетентности, както и за развитие на социални и полезни умения за самостоятелен и независим живот.“ (НПО, чл. 148, ал. 2). Установяването на придобитите компетентности като очаквани резултати от обучението по индивидуалните учебни програми се осъществява от учителите по съответните учебни предмети в сътрудничество с педагогическите специалисти от екипите за подкрепа за личностно развитие на учениците в училищата, а за учениците в центровете за специална образователна подкрепа – от учителите и другите педагогически специалисти в центъра. (НПО, чл. 148, ал. 2).

Индивидуализацията на обучението по Български език и литература има определени специфики при учениците с нарушено зрение и множество увреждания, при учениците с увреден слух и множество увреждания и при учениците с умствена изостаналост и множество увреждания. Овладяват се основни компетентности в областта на българския език, умение за общуване – вербални и невербални начини за комуникация. За учениците с увреден слух се предоставя възможност за обучение на три нива по степен на сложност. Индивидуалните учебни програми се разработват въз основа на рамкови изисквания. При оценяването на напредъка на учениците екипите за подкрепа за личностно развитие използват различни методи и подходи, методики за вербално и невербално оценяване (ПЕКС (PECS) система, МАКАТОН, комуникация „ръка в ръка“, Метода „Тадома“), Методика за оценка на индивидуалните потребности на деца и ученици с множество увреждания, Методика за функционална оценка и работа с деца с умствена изостаналост и аутистичен спектър на развитие, WISC IV: Скала за интелигентност на Уексер за деца и други.

Част от подкрепата е и осигуряването на достъп до учебните програми и учебното съдържание, което може да бъде адаптирано съобразно индивидуалните потребности на децата със специални образователни потребности (НПО, чл. 106). През 2020 г. в рамките на Национална програма „Разработване на учебни помагала и на методически ръководства, оценяване и одобряване на проекти на учебни помагала за подпомагане на обучението, организирано в чужбина, на проекти на учебници и на проекти на учебни комплекти“ (Модул В) МОН инициира разработване на учебни помагала за обучението на ученици със специални образователни потребности и методически ръководства за адаптиране на учебното съдържание. В резултат от това са разработени, одобрени, публикувани и разпространени чрез сайта на МОН учебни помагала за начален етап:

- за ученици със специални образователни потребности в центрове за специална образователна подкрепа¹³;
- за ученици със специални образователни потребности, които се обучават по индивидуални учебни програми в училища в системата на училищното образование¹⁴.

Учебните помагала са разработени в съответствие с действащите учебни програми по Български език и литература за начален етап. С оглед специфичните потребности на учениците от двете целеви групи

подходите са различни. Учебното помагало за учениците в центровете за специална образователна подкрепа съдържа отделен раздел за обучението по Български език и литература, структуриран по теми от общообразователното учебно съдържание за всеки клас от началното училищно образование. Учебното съдържание по български език е олекотено, включва много илюстративни и картинни опори, въвеждането на нови знания е на емпирично равнище, без словесни описания, всяка урочна единица съдържа 2 – 3 учебни задачи, чието изпълнение изисква подкрепа от страна на специалния педагог. Художествените текстове, включени в урочните статии по литература (четене), са адаптирани, кратки по обем, предложени са 1 – 3 въпроса за осмисляне на текста в хода на беседата, включени са задачи за изобразителна дейност (предимно за оцветяване). Работните листове в края на темите за всеки клас осигуряват входната, текущата и изходната диагностика на овладените от учениците компетентности като очаквани резултати от обучението.

Учебното помагало за учениците, които се обучават по индивидуални учебни програми в училища в системата на училищното образование, е ориентирано в по-голяма степен към дейността на учителите и предлага методически разработки по глобални теми от учебното съдържание: Звуковете и буквите в българския език, Дума и изречение, Текст и общуване, Литературни и фолклорни текстове, Читателски интереси. Към всяка тема са конкретизирани очакваните резултати за съответния клас, речник на новите думи, методи, форми и средства на обучение със специален акцент върху активното включване на ученика в дейностите на класа чрез практически дейности, работа по проекти, интерактивни игри и др. За обучението във всеки клас са предложени модели на адаптиран план на урок и на индивидуален работен лист.

Представените учебни помагала, както и методическите ръководства за двете целеви групи, осигуряват работата на специалните педагози, ресурсните учители и началните учители с апробирани в практиката методически идеи и ресурси за индивидуализирано обучение на учениците със специални образователни потребности в центровете за специална образователна подкрепа и в общообразователната среда. Разбира се, учебните адаптации в приобщаващата учебна среда са приложими в по-голяма степен при диференцираната работа в приобщаващата класна стая. Предизвикателството пред работата на специалните педагози в Центровете за специална образователна подкрепа са учебните адаптации за осигуряване на персонализирана учебна среда като елемент на персонализираното обучение на всеки ученик.

References:

1. Epstein, Sam; Epstein, Beryl (1961). *The First Book of Teaching Machines*. Danbury, CT: Franklin Watts, Inc.

Endnotes:

1. https://web.mon.bg/upload/25571/Strategicheska-ramka_ObrObuUchene_110321.pdf Strategicheska ramka za razvitie na obrazovaniето, obuchenieto i ucheneto v Republika Bulgaria (2021 - 2030)
2. <https://www.oecd.org/pisa/definition-selection-key-competencies-summary.pdf> The Definition and Selection of Key Competencies: Executive Summary
3. https://web.mon.bg/upload/34577/Zkn_PedUchObrazovanie-izm07022023.pdf Zakon za preduchilishtnoto i uchilishtnoto obrazovanie. V sila ot 01.08.2016 g.
4. <https://web.mon.bg/bg/59> Naredba za priobshtavashtoto obrazovanie. V sila ot 27.10.2017 g.
5. https://web.mon.bg/upload/25571/Strategicheska-ramka_ObrObuUchene_110321.pdf Strategicheska ramka za razvitie na obrazovaniето, obuchenieto i ucheneto v Republika Bulgaria (2021 - 2030)
6. https://web.mon.bg/upload/25571/Strategicheska-ramka_ObrObuUchene_110321.pdf Strategicheska ramka za razvitie na obrazovaniето, obuchenieto i ucheneto v Republika Bulgaria (2021 - 2030)
7. <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=BG&f=ST%2015888%202012%20INIT> Gramotnost: Priemane na zaklyuchenia na Saveta (2012)
8. <http://www.danbuckley.net/> Welcome to DanBuckley.Net
9. <https://tech.ed.gov/netp/> „Reimagining the Role of Technology in Education: 2017 National Education Technology Plan Update“.
10. <https://kidsconnect.com/articles/personalized-learning/> Personalized Learning Explained
11. <https://kidsconnect.com/articles/personalized-learning/> Personalized Learning Explained
12. <https://web.mon.bg/bg/59> Naredba za priobshtavashtoto obrazovanie. V sila ot 27.10.2017 g.
13. https://web.mon.bg/upload/26151/UchPomagalo_1-4_CSOP_11052021.pdf Uchebno pomagalo za I - IV klas za obuchenieto na uchenitsi sas spetsialni obrazovatelni potrebnosti v tsentrove za spetsialna obrazovatelna podkrepa. Natsionalno izdatelstvo za obrazovanie i nauka „Az-buki“, MON, 2020, e-ISBN: 978-619-7065-77-0
14. https://web.mon.bg/upload/26157/UchPomagalo_1-4_RCPPPO_11052021.pdf Uchebno pomagalo za uchenitsi sas spetsialni obrazovatelni potrebnosti, koito se obuchavat po individualni uchebni programi v uchilishta v sistemata na uchilishtnoto obrazovanie. Natsionalno izdatelstvo za obrazovanie i nauka „Az-buki“, MON, 2020, e-ISBN: 978-619-7065-54-1